

УДК 159.9.075

НЕЛЯ БАЙБЕКОВА

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ЕМПАТІЇ ЯК ОСОБИСТІСНОЇ ВЛАСТИВОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті коротко представлено історію виникнення і розвитку емпатії, який отримав визнання в широких колах психологів. Обґрунтована його доцільність як сучасного методу підготовки психологів до консультативної діяльності. Визначено особливості формування емпатії як особистісної властивості майбутніх психологів. Відзначається, що формування емпатії є професійно-важливою якістю майбутніх психологів. Експериментально перевірено показники методики дослідження емпатійних здібностей.

***Ключові слова:** емпатія, техніка підготовки, експеримент, майбутній психолог, клієнт*

Постановка проблеми. Роль емпатії в особистісному розвитку стала предметом наукового дослідження в психології. Це пов'язано з тією обставиною, що емпатія як психологічний феномен робить істотний вплив на всю особистість в цілому, підвищує мотивацію і продуктивність діяльності і розширює уявлення про її ефективність. Перетворення, що відбуваються в нашому суспільстві, вимагають нового типу взаємин між людьми, побудованих на гуманістичній основі, де висувається підхід до людини як до індивідуальності. Орієнтація молоді на професію психолога розглядається як одна з основних проблем підготовки психолога. Одним із професійно-значущих властивостей, необхідних для успішного здійснення психологічної взаємодії, є емпатія. Виявлення закономірностей розвитку емпатійних властивостей випускників вузів виступає як умова ефективної орієнтації їх на професію. Емпатія може бути дійсно необхідною, професійно значущою якістю особистості майбутнього психолога та надмірний прояв емпатії, може стати бар'єром у консультативному процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковцями розглядаються професійно значущі якості особистості психолога, які потрібно в свою чергу розвивати та вдосконалювати (І. Дубровіна, Є. Ільїн, Р. Овчарова). Однією з таких якостей виділяють емпатію (М. Анімов,

В. Варталян, П.Горностай, Т. Данилова, Н. Каліна, Х. Когут, Т. Мінько, К. Роджерс, О. Саннікова, І. Тимошук, Н. Чепелева та інші). Вивчення емпатії в різних її формах присвячені роботи зарубіжних авторів (К. Юнг, Т. Ліппс, К. Роджерс, Х. Когут).

На думку Б. Шапіро [7, с. 234], ефективність консультативної діяльності багато в чому залежить від таких особистісних характеристик консультанта, як здатність до емоційного проникнення у світ іншого, до емпатії (співпереживанню), до надання емоційної допомоги і підтримки. Емпатія проявляється, стверджує Е. Льїн, коли об'єктом емоційного сприйняття індивіда стають переживання інших людей; ця емоційна особливість людини відіграє велику роль у спілкуванні між людьми, в сприйнятті ними один одного, встановленні взаєморозуміння [4, с.173–174]. Т.Гаврилова на підставі своїх досліджень доводить, що різні форми емпатії базуються на чутливості людини до свого і чужого світу. Особи, у яких високий рівень емпатійності, виявляють зацікавленість в інших людях, пластичні, емоційні й оптимістичні. Для осіб, що володіють низьким рівнем емпатійності, характерні: труднощі у встановленні контактів, ригідність і егоцентричність. Емпатія як механізм формування міжособистісних відносин сприяє їхньому розвитку і стабілізує, дозволяє надавати підтримку партнераві не тільки у звичайних, але й у важких, екстремальних умовах, коли він особливо її потребує.

Мета статті – вивчення особливостей формування емпатії як особистісної властивості майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «емпатія» з'явився в англійському словнику в 1912 р. і був близький поняттю «симпатія». Багато авторів вважають емпатію генетично детермінованою властивістю, посиленою або ослабленою життєвим досвідом індивіда. Як особливі форми емпатії виділяють: співпереживання і співчуття (С. Аш, А. Валлон, Т. Гаврилова, Ф. Олпорт). У психологію термін був введений Е. Тітченером [6].

Специфіка роботи практичного психолога пов'язана з конкретними життєвими ситуаціями та клієнтом, як особистістю і не завжди психолог у «внутрішньому плані» буде погоджуватися з діями клієнта, головне щоб було розуміння стану клієнта без оцінки. Абсолютно нормальним є те, що психолог має власні переконання, свою світоглядну позицію і вони не завжди співпадають з картиною світу клієнта, важливо, щоб психолог не нав'язував свої погляди, а намагався зрозуміти клієнта з іншої точки зору, зі світоглядної позиції клієнта. Для забезпечення такого ставлення, власне, і є більше необхідною емпатія ніж симпатія. Емпатія є обов'язковою необхідністю та умовою вдалої професійної психологічної діяльності, а симпатія є допоміжним засобом. Можна емпатувати людині і без симпатії до неї. Якраз емоційно-нейтральний тон по відношенню до клієнта забезпечує неупередженість дій психолога, дає можливість поглянути на ситуацію зі сторони, під іншим кутом зору.

Як зазначає О. Бочкарьова [3, с.14], діалогічність не мислима без емпатії, оскільки припускає готовність до проникнення у внутрішній світ іншої людини. Справжнє міжособистісне спілкування – це неодмінно діалогічне спілкування, зауважує О. Бодальов [2, с. 54], для якого характерні безоціночне прийняття один одного, емпатія та конгруентність (психологічна сумісність). Також пов'язує діалог із почуттям емпатії та його відсутністю при монолозі Т. Березіна [1].

На превеликий жаль, на нині стан наукових досліджень із питання особистісної підготовки практичних психологів не є задовільним. Ця проблема привертає увагу як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Серед недоліків у підготовці сучасних практичних психологів І.Тимошуком особливо виділяються: авторитарний стиль спілкування, низький рівень самоаналізу, нездатність усвідомлювати життєві цілі, переважання теоретичних знань над практичними, низький рівень професійної самоактуалізації, відсутність мотивації на особистісне зростання і невміння професійно сприяти особистісному зростанню інших. Як наслідок, рівень підготовки до професійної діяльності недостатній для забезпечення відповідального ставлення та якісного виконання професійних завдань. На думку О. Міненко, існуюча система професійної підготовки практичних психологів у ВНЗ не задовольняє повністю вимог до ефективного і гармонійного розвитку особистості психолога та формування його професійної ідентичності.

Професійна емпатія є діалогічною за формою, адже передбачає підтримку оберненого зв'язку в системі психолог–клієнт: психолог розуміє клієнта - проявляє емпатію — клієнт відчуває таку підтримку та розуміння — дає психологові відчути свій стан. Якщо ланцюжок на якомусь етапі переривається — виникає опір зі сторони клієнта. Діалогічна професійна емпатія має за мету встановити та підтримувати обернений зв'язок з клієнтом.

Професійна психологічна діяльність ставить до особистості особливі вимоги. Найважливіша з них – уміння у відносинах із клієнтом бути щирим, коли він передає почуття, пережиті зараз. Мається на увазі, що почуття, які відчуваються психотерапевтом, доступні йому, його розумінню, він здатний «прожити» їх, випробувати і відповідним чином повідомити про них іншій людині. Значуща умова, що впливає серйозним чином на ефективність діяльності психолога, це - емпатичне розуміння, коли він відчуває почуття і особистісні смисли клієнта в кожен момент часу, коли він може сприйняти їх як би зсередини, так, як їх відчуває сам клієнт, коли він здатний успішно передати своє розуміння клієнту [5, с. 67].

Отримані показники за результатами дослідження емпатійних здібностей В. Бойка. Вибірку склали студенти 1 – 4 курсів факультету психології та соціології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Форма навчання – денна. Віковий діапазон – від 17-ти до 25-ти років. Середній вік – 21 рік. Показники аналізувалися за такими шкалами: раціональний канал емпатії, емоційний канал емпатії, інтуїтивний канал емпатії, настанови, що підкріплюють емпатію, здатність проникати в емпатії, ідентифікація в емпатії.

Раціональний канал в емпатії (середній бал – 4,22 експериментальної та 4,16 – контрольної груп) характеризує спрямованість уваги, сприймання і мислення на сутність кожної людини – на її стан, проблеми, поведінку. Це спонтанний інтерес до інших людей, що відкриває шляхи емоційного й інтуїтивного відображення партнера. У раціональному компоненті емпатії не слід шукати логіки або мотивації інтересу до інших. Партнер приваблює своєю побутовістю, що дає змогу правильно оцінювати його сутність.

Емоційний канал емпатії (експериментальній групі –3,7 та в контрольній групі –3,8). Фіксується здатність людини входити в емоційний резонанс з оточуючими – співпереживати, допомагати.

Інтуїтивний канал емпатії (в експериментальної – 4,1 та в контрольної – 4,0). Оцінка в балах свідчить про здатність респондента передбачати поведінку партнерів, діяти в умовах дефіциту початкової інформації про них, спираючись на досвід підсвідомого.

Настанови, що підкріплюють емпатію (в експериментальної – 3,9 та в контрольної – 4,0), полегшують дію всіх емпатичних каналів. Здатність проникати в емпатії (в експериментальної – 4,1 та в контрольної – 3,9) оцінюється як важлива комунікація людини, що дає можливість створювати атмосферу відкритості, щирості, любові.

Ідентифікація в емпатії (в експериментальної – 3,8 та в контрольної – 3,95) – ще одна важлива умова успішної емпатії. Це вміння зрозуміти іншого на основі співпереживання, поставити себе на місце іншого.

Графічно вищезазначені дані можна відобразити таким чином (рисунок №1.1).

Майбутній практичний психолог має настанови, які сприяють дії усіх емпатуючих каналів. Це проявляється у зацікавленості в іншій особистості, що сприяє прояву емпатії. Також розвинутою є здібність розуміти поведінку партнера та діяти в умовах дефіциту вихідної інформації про них. Враховуючи те, що інші шкали представлені у меншому ступені та загальний рівень емпатійних здібностей є середнім, то можемо дійти висновку, що для майбутнього психолога є складним зробити процес прояву емпатії керованим. Усвідомлено концентрувати увагу на іншій особистості та вміння зрозуміти її на основі співпереживання – є тими емпатійними здібностями, які потребують окремого розвитку та вдосконалення.

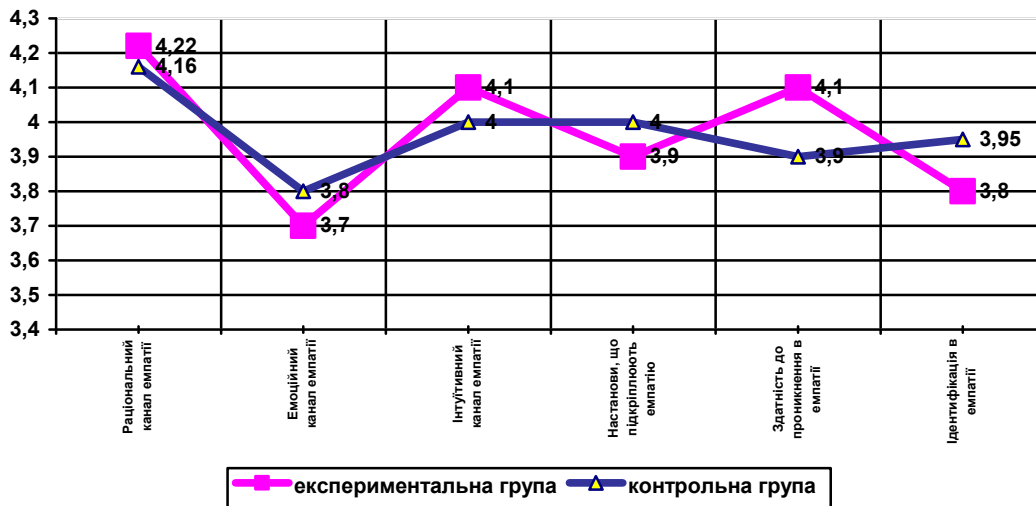


Рисунок 1.1. Емпатійні здібності респондентів за шкалами опитувальника В.Бойка

Висновок. Аналіз результатів констатувального етапу експериментального дослідження показав, що професійна емпатія майбутнього практичного психолога має відповідати загальному високому показникові емпатії; чутливістю та інтересом до потреб і проблем оточуючих; умінням ідентифікувати й аналізувати міміку й пантоміміку; умінням врегульовувати конфлікти; самокритичністю та адекватним сприйняттям критики у свою адресу. Емпатія як важлива складова особистості має гендерні особливості, володіє здатністю як біологічної, так і соціокультурної детермінації і можливістю розвитку.

Результати, отримані в ході діагностування, дали змогу виявити: високий рівень самоконтролю в спілкуванні, пов'язаний із настановами, що сприяють емпатії та проникаючій здібності в емпатії; якості гарного співрозмовника необхідні у раціональному, емоційному та інтуїтивному каналах емпатії; вміння слухати має тісний зв'язок з ідентифікацією в емпатії. Розвиток комунікативних умінь прямо пропорційно впливає на розвиток емпатійних здібностей. Наявність нормального рівня тривожності є запорукою адекватної емпатії й ідентифікації в ній.

Отже, для майбутнього психолога професійно-важливою якістю є емпатія, а відтак – і співчуття, співпереживання, емоційна чуйність, розуміння психологічних станів інших людей.

Список використаних джерел

- 1.Абрамова Г. С. Практикум по психологическому консультированию / Г.С.Абрамова. – Екатеринбург. М., 2005.
- 2.Березина Т. Н. Чувствование как экзистенциальная функция интеграции себя и Другого / Т. Н. Березина // Мир психологии. – 2001. – №3(27). – С.70–82.
3. Далев А. А. Психология общения / А. А. Бодалев. – М.: Изд-во «Ин-та практической психологии»; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. – 256с.
4. Бочкарева О. В. Развитие эмпатии в дидактическом диалоге / О. В. Бочкарева // Ярославский педагогический вестник. – 2008. – №2(55). – С.13–17.
- 5 Ильин Е. П. Психология индивидуальных различий / Евгений Павлович Ильин. – СПб.: Питер, 2004. – 701с.
6. Кучмиева, С. И. Мотивационные детерминанты процесса профессиональной социализации студентов / С.И. Кучмиева // Бизнес. Образование. Право: Вестник Волгоградского института бизнеса.- 2006. - Вып. 1. - С. 62-68.

7 Слободянюк Л. У. Професійна діяльність як чинник професійної деформації особистості психолога / Л.У. Слободянюк // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка: [збірник наукових праць]. – К.: КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2007. – №7. – С. 69 - 72.

8. Шапиро Б. Ю. Педагог как консультант: социально–психологическая помощь подросткам, попавшим в трудную жизненную ситуацию / Б. Ю. Шапиро // Мир психологии. – 2001. – №2(26) – С.233 - 243.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2015 р.

БАЙБЕКОВА Н.

Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды, Украина

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ИЗУЧЕНИЕ ЭМПАТИИ КАК ЛИЧНОСТНОГО СВОЙСТВА БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ

В статье кратко представлена история возникновения и развития эмпатии, которая получила признание в широких кругах психологов. Обоснована его целесообразность как современного метода подготовки психологов к консультативной деятельности. Определены особенности формирования эмпатии как личностного свойства будущих психологов. Отмечается, что формирование эмпатии является профессионально-важным качеством будущих психологов. Экспериментально проверено показатели методики исследования эмпатийных способностей.

***Ключевые слова:** эмпатия, техника подготовки, эксперимент, будущий психолог, клиент*

BAYBEKOVA N.

Kharkov national pedagogical university named after G.S. Skovoroda, Ukraine

EXPERIMENTAL STUDY OF EMPATHY AS PERSONAL CHARACTERISTICS OF FUTURE PSYCHOLOGISTS

The article briefly presents the history and development of empathy, which has been recognized in a wide range of psychologists. Proved its viability as a modern method of training psychologists to Advisory activities. The features of the formation of empathy as personal characteristics of future psychologists. It is noted that the formation of empathy is an important quality professional future psychologists. Experimentally validated indicators of research methodology empathic abilities.

***Keywords:** empathy, treatment technique, experiment, future psychologist, client*